

❖ טלית ❖

קשירת הציציות:

* בסדר קשירת הציציות קבלנו מהזקנים ע"ה, בטלית קטן לקשור כ"ו כריכות (י'הו"ה), ובטלית גדול לקשור ט"ל כריכות (ז' ח' יא' יג').^x

* הקפידו להשוות את כל חוטי הציצית לנוי, ובסוף כל חוט קשר אחד שלא יתפרדו משזירתם.²

ארבע כנפות:

* לא נהגו לברך על ארבע כנפות שלובשים תחת הבגדים, כל עיקר.³

טלית גדול:

* לפני הברכה אומרים: "ברכי נפשי את ה', ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת, עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה".⁴ ויהי נועם וכו' ומברכים.

ברכות בקול רם:

* נוהגים שכל אחד ואחד מברך על הטלית ועל התפלין בקול רם, וממתינים לכל אחד שיסיים ברכתו, וכל הצבור עונים אמן.⁵

^x עיין ברכי יוסף (סימן י"א אות ט') דמנהג רוב העולם לכרוך כ"ו כריכות בארבעה אורים כמנין שם הוי"ה, וכדעת מהריק"ש בספרו ערך לחם (אות י"ד). והמדקדקים נוהגים לכרוך ט"ל כריכות [כמנין ט"ל אותיות שבשם אהי"ה במילוי ההי"ן, וכמספר הוי"ה אח"ד] וכדעת רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות (דף ז' ע"ב) ע"ש. ומנהגינו הוא ע"ד פשרה, בטלית קטן כדעת מהריק"ש, ובטלית גדול שמברכים עליו כדעת רבינו האר"י ז"ל, וכמו שכתב מהר"א ישראל בספר כסא אליהו (אות ב') והב"ד רבי חיים פלאגי בכף החיים (סימן י' אות ד'), וכן כתב הרב נהר מצרים (אות ג') שכן נוהגים במצרים רבים מיראי ה' וחושבי שמו לצאת ידי שניהם. וכך קיבלתי מחכם עזרא הלוי חארה ע"ה. ובענין כריכת חוליות של שלש הנזכר בשער הכונות כמדומה שרוב העולם לא נהגו לעשותם וכמ"ש הברכי יוסף שם, רק חקוק בזכורני שכן נוהג החכם מ. מהדיב יצ"ו, וחזקה שכן ראה אצל חמיו החכם א. סולי ע"ה.

² כך קבלתי מחכם עזרא הלוי חארה ע"ה, והיה רגיל לבדוק ציציותינו ואם מצאם שאינם שוים היה מעיר בנעימה "אחת למעלה ושבע למטה". וכן לימד לעשות קשר בראש כל חוט ככתוב בשער הכונות (דף ז' ע"ב).

³ כך המנהג פשוט, ומכונים לפטור אותו בברכת הטלית גדול. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סימן כ"ב אות א') ע"ש.

⁴ כ"ה בסידור בית עובד. ומקורו מספר מצת שמורים ובמשנת חסידים מסכת ציצית (פ"ה מ"ה דף ס"ז ע"א) ע"ש.

⁵ וכן נוהגים כשעושים דרוש לנפטר ומחלקים מיני מזונות (כעכי) ופירות, מברכים בזה אחר זה בקול רם לזכות את הרבים בעניית אמן. ושמעתי מר' יוסף מסלתון טראב יצ"ו שבהיותו ילד היה מברך ברכות השחר בבית הכנסת "כותאב אלעתיק" בפני הזקנים בקול רם כדי לזכותם בעניית אמן. כמו כן זכור לטוב מנהגו של החסיד ר' נסים סוכרי ע"ה [סבו של החכם השלם רבי נתנאל חבובה ע"ה] שהיה פותח כל יום שערי בית הכנסת הגדול "אלמנשה" לפני עלות השחר, והיה נשאר שם בתפלת כל המנינים הרבים בשחרית מנחה וערבית לענות אחריהם אמן.

סדר העטיפה:

* מנהג המון העם מניחים הטלית על הראש וכל הטלית משתלשל לאורך הגוף, ותופסים שני צידי הטלית שבצד הפנים ומעבירים אותם על עיניהם ומנשקים הציציות, ואח"כ מורידים הטלית על כתפיהם. ומנהג החכמים ותלמידיהם להתעטף כעטיפת הישמעאלים.¹

* בהיותם עטופים בטלית אומרים: "מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון. יריון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם. כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. משוך חסדך ליודעך וצדקתך לישרי לב".²

כסוי הראש בטלית:

* לא נהגו לכסות את הראש בטלית בשעת התפלה, זולת כמה יחידים שנהגו כן בתפלת העמידה וכשעולים לספר תורה³. ורק החכמים ותלמידיהם כיסו ראשם בטלית מתחלת התפלה ועד סופה. ושמעתי בשם החכמים שהיו מקפידים על בחורים רווקים שלא יכסו ראשם בטלית.⁴

לבישת טלית לקטנים:

* קטנים מגיל חינוך לבשו טלית גדול בשעת התפלה בין בחול בין בשבת.

❖ תפלין ❖

ברכת להניח תפלין:

* מדקדקים להטעים אות ה' דתיבת להניח המנוקדת בקמץ⁵.

¹ סדר העטיפה הנהוג אצל המון העם הוא ע"פ פסק מרן (או"ח סימן ח' ס"ב) וע"פ מ"ש בשערי תשובה שם (ס"ק ג') דעכ"פ בשעת הברכה צריך להניח הטלית על ראשו כדי הילוך ארבע אמות, וכ"כ בספר נוה שלום (דיני ציצית אות א') שכך נוהגים רבים ע"ש. ועיין בנהר מצרים (דיני ציצית אות ד'). ומנהג החכמים הוא כדעת רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות ע"ש.

² כ"ה בסידור בית עובד. ומקורו מספר מצת שמורים ע"ש. וזכורני בילדותי בבית כנסת "בחורים תפארת ישראל" היה תלוי בקיר בצד שמאל של ההיכל מסגרת גדולה עם פסוקים אלו.

³ מנהג המון העם הוא ע"פ פסק מרן (או"ח סימן ח' ס"ב) דלבישת הטלית הוא כדרך בני אדם העוסקים במלאכתם דפעמים הם בגילוי הראש. וסיים שם "ונכון שיכסה ראשו בטלית", וביארו האחרונים שהוא כדי שיתפלל באימה, דכסוי הראש מכניע לב האדם ומביאו לידי יראת שמים. ולכן מקצתם דקדקו בזה עכ"פ בשעת העמידה ובשעה שעלו לקרוא בתורה. ומנהג החכמים הוא כדעת רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות בדרושי הציצית ע"ש.

⁴ עיין במגן אברהם (סימן ח' ס"ק ג') שהוכיח ממשמעות הגמרא בקידושין (דף כ"ט ע"א) דבחור שלא נשא אשה אפילו הוא תלמיד חכם לא מכסה ראשו בטלית, וממשמעות הגמרא שם (דף ח' ע"א) דמי שאינו תלמיד חכם אפילו הוא נשוי לא היה מכסה ראשו בטלית ע"ש.

⁵ כמ"ש בשולחן ערוך (סימן י"ז ס"ג) דקטן היודע להתעטף, אביו צריך ליקח לו ציצית לחנכו.

⁶ כפסק מרן בשו"ע (סימן כ"ה ס"ז) והסכמת ג"ע החיד"א במחזיק ברכה (שם אות ו') והרב בית עובד (אות ל"ח).

* בסיום הברכה מתרוממים קצת ממושכם.^{2ב}

הנחת תפלין של יד:

* מכסים את הזרוע עם הטלית בהנחת תפלין של יד.³

* אחר הידוק הרצועה מסובבים אותה סביב הזרוע, ואח"כ מסובבים הרצועה סביב הבית (סיבוב שלם) לחבר את קשר היו"ד עם הבית⁷, ומיד מעבירים הרצועה אל הזרוע לכרוך את שבע הכריכות.

* מנהג הזקנים לספור בגמר ההנחה שבעת הכריכות עם האצבע והאמה, שתיים שתיים שתיים ואחת, ומנשקים את היד¹⁰.

* רבים נוהגים להעביר הרצועה בגב היד באלכסון לצד שמאל, ומצד מטה מביאים הרצועה אל האמה וכורכים שלש כריכות, ושוב דרך מטה מביאים את הרצועה עד סמוך לאגודל ומשם מסובבים את שארית הרצועה על גב היד¹⁰.

* כשכורכים הרצועה באמה נוהגים לומר: "וארשתיך לי לעולם, וארשתיך לי בצדק ובמשפט בחסד וברחמים, וארשתיך לי באמונה וידעת את ה'"¹⁷.

^{2ב} הנה בדברי רבינו האר"י ז"ל אינו מפורש אם גם ברכת התפלין צריך לאומרה בישיבה, והרב מגן אברהם (סימן כ"ה ס"ק כ') הכריע שהברכה תהיה מעומד וההנחה מיושב עפ"ד הבית יוסף (ריש סימן ח') שכל ברכת המצוות צריך לאומרה בעמידה, וכ"פ הרב בית עובד (אות כ"ז). מיהו פשטה הוראתו של הרב מצת שמורים (דף ס"ג) שלפי סודם של דברים גם הברכה צריך לאומרה מיושב. ומ"מ כיון שאין זה מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל, ובעלמא נגררו בתר הוראות הרב בית עובד, לכן נהגו לברך מיושב ומתרוממים קצת ממושכם בסיום הברכה כנלע"ד.

³ כדעת רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות דרושי התפלין (דף י' ע"ב). וזכורני מנהגו של החסיד ר' אלעזר הכהן צפדי ע"ה שגם בהנחת תפלין של ראש היה מכסה ראשו בטלית ומניחם בהצנע וכמ"ש בכף החיים סופר (סימן כ"ה אות ל"ב) בשם הר"י צמח [ומנהג אחרים איני זוכר בבירור].

⁷ עיין ברכי יוסף (סימן כ"ה ס"ק ט') הביא בשם הר"י צמח שמהרש"ו העיד על אביו מהרה"ו ז"ל שכך היה נוהג ע"ש. ועיין בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סימן כ"ב אות י"ב) שאין לשנות ממנהג זה כי יש כוונה מיוחדת לחבר את היו"ד בכריכת הרצועה דוקא ככתוב בסידור מרן הרש"ש ז"ל, ואין די בתפירת היו"ד עם גיד, לבית. ומנהג החלבים אינו כן, ולא עושים שום כריכה מסביב לבית [זולת המדקדקים המכוונים מעשיהם ע"פ הקבלה כמו ששמעתי שכן היה נוהג חכם דוד סתהון דבאח ע"ה].

¹⁰ כך נוהגים רבים עד היום. ונראה שקבעו הנהגה זו משום שרבים מעמי הארץ לא היו מדקדקים במנין הכריכות וכמו שהעיר בספר נוה שלום דיני תפלין (אות ב'), ובהנהגה זו יהיו כולם שוים לטובה.

¹⁷ כך נהגו חכם א. פריווה וחכם א. סולי ע"ה וכל תלמידיהם. ושמעתי שבדמשק היו אנשים שנהגו כן, ואחרים נהגו בכריכת הרצועה בכף היד כמו שנוהגים החלבים ושאר עדות המזרח.

¹⁸ כמו שהביא בסידור בית עובד, ומקורו מספר מצת שמורים (דף מ"ב) דכנגד שלש כריכות אלו כתוב בפסוק שלש פעמים "וארשתיך", ולכן כשעושים שלש כריכות אלו ראוי לאמרו. [ועיין בשער הכונות (דף י' ע"ג) שאלו הכריכות הם בסוד הקידושין הניתנים ע"י הבעל, ולכן נכרכים על האצבע כדרך הטבעת העגול של הקידושין. ומקורו טהור בתיקוני זוהר (תיקון מ"ז) אימא עילאה תפלין על רישיה איהו תפלין דאנח קוב"ה כל יומא בצלם אלהים. תפלין דיד דא שכנתא תתאה דאיהי קשירא ליה ועלה אתמר "ונפשו" קשורה בנפשו, תרוייהו ביחודא חדא בקשורא חדא, "רצועה כריכא באצבעא שמאלא, דא קדושין דילה, דאיהי טבעת כריכא באצבעא דילה", ובה איהי קשירא עמיה ואיהו עמה, הא קדושה ע"כ].

הנחת תפלין של ראש:

* כשמסדר את התפלין של ראש נהגו לומר: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. תניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפלין שבראש"¹¹.

* מצאתי בכתב ידו של החכם השלם רבי אליהו פריווה ע"ה: אחרי הנחת התפלין נהגו לומר: "ומחמתך אל עליון תאציל עלי, ומבינתך הבינני, ובחסדך תגדיל עלי, ובגבורתך תצמיט אויבי וקמי, ושמן הטוב והטהור תריק על שבעה קני מנורה להשפיע טובך לבריותך, פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון"¹².

תפילין דר"ת:

* המון העם מניחים תפלין דרש"י לבד, ומנהג החכמים ותלמידיהם ובעלי בתים המדקדקים להניח שני זוגות תפלין רש"י ור"ת ביחד, ומעולם לא נראה במקומותינו מי שיניחם בזה אחר זה כמנהג אחינו האשכנזים.¹³

* קבלנו להניח גם רצועות התפילין של ראש דר"ת המקיפות את הראש מתחת לרצועות דתפילין דרש"י.¹⁴

* נהגו להצניע התפילין של יד דרש"י ור"ת כרוכים יחד, וכן התפלין של ראש דרש"י ור"ת כרוכים יחד.¹⁵

¹¹ כך שמעתי מפי זקנים, וכך נהגו זקני ק"ק אגודת דודים. והיא מימרא במנחות (דף ל"ה ע"ב). וע"ע בהקדמת הזוהר (דף י"ג ע"ב) שם נתבאר סוד המאמר. ואפשר דמטעם זה נהגו לאומר.

¹² וכתב שם וז"ל: אפ"ר (ר"ת אליהו פריווה) נ"ל שהנהגה התפילין נקראו "כתר" לכן מתחילין במלת "ומחמתך" [בתוספת] וא"ו לרמוז שכבר נרמז הכתר בתפילין שהנחנו. ורמוז בזה כל העשר ספירות, דהיינו [ומחמתך חכמה, ומבינתך בינה, ובחסדך חסד, ובגבורתך גבורה] "ושמן" לרמוז אל התפארת ככתוב ושמן על ראשך אל יחסר, "הטוב" זה נצח, "והטהור" זה ההוד, "תריק" זה היסוד ע"ש שהוא מריק ברכה אל הנוקבא שהיא רמוזה במלת "על שבעה", וע"ש שהוא על שבעה בלי פירוד בסוד "צדק וצדקה" דלא צריך לאפרשא לון ובזה משפיע טוב לבריות וק"ל, וא"ש את"ם והי"ב. לכן סומכים להמאמר פסוק פותח את ידך וכו' עכ"ל.

¹³ אצל כל יוצאי חלב בארגנטינה לא ראיתי מי שהניח שני זוגות תפילין, וגם החכם יצחק שחיבר ע"ה היה מניח תפילין של רש"י לבד, ורק בצנעה שמענו שהיה מניח תפילין דר"ת בכיתו. אבל אצל הדמשקאים כל החכמים הניחו שני זוגות יחד, מקצתם ראיתי בילדותי ומקצתם שמעתי מתלמידיהם. ועכ"פ מעולם לא שמעתי מי שהניחם בזה אחר זה. וביררתי מנהגם בדמשק ושמעתי בתקופה האחרונה על חכם נסים הכהן נדבו ע"ה וחכם שלמה חבר ע"ה שהיו מניחים שני זוגות יחד, ועכ"פ אין גם אחד שהניח בזה אחר זה. וסביר להניח שכך היה מנהגם מאז כמו שנראה מדברי רבי מרדכי גאלאנטי בשו"ת גדולת מרדכי (סימן ג') שנשאל על אותם "המניחים במנחה תפילין של ר"ת בלא ברכה" אם יכולים לשוח ביניהם ע"ש. ועיניך לנוכח יביטו דלא היה מי שנהג להניח תפילין של ר"ת בנפרד בתפלת שחרית. ועיין היטב בשו"ת וישב היס (ח"ב סימן ג') שהאריך והרחיב לבאר דאין להפריד בין תפילין דרש"י ור"ת כלל ע"ש.

¹⁴ כך לימד אותי חכם מ. מהדיב יצ"ו כשהתחלתי להניח שני זוגות תפילין דרש"י ור"ת, ואמר לי שכך קיבל מחכם זאכי הלוי חארה ע"ה. ועיין בשו"ת שמחת כהן אלאחד (סימן כ"ט) שכך כתב. ואיני יכול לעמוד אם כך נהגו כל המניחים. ועוד בזכרוני שראיתי שהיו מניחים את הקציצה של תפילין דר"ת על המעברתא של התפילין דרש"י, ואיני יודע אם כך היה מקובל בידם לעשות. ועיין למור"ר שליט"א בשו"ת וישב היס (ח"א סימן ד') ענף ג') שהאריך והרחיב בזה.

¹⁵ כך ראיתי בילדותי, והוא כמ"ש בברכי יוסף (סימן ל"ד אות ד') שאין לפקפק בזה, ובארץ חיים סתהון כתב שכן המנהג ע"ש.

בר מצוה:

* לא נהגו לחנך קטנים בהנחת תפלין אלא מניחים אותם פעם ראשונה ביום שנתמלאו לו י"ג שנה^כ, ולכן קוראים ליום זה "לבס-תפלין" (=הנחת תפלין).

* האב הוא מלביש את התפלין לבנו, וכן מכבדים את החכם של הבית כנסת שישתתף בכריכת הרצועות.

^כ מנהג זה כהוראת מור"ם (סימן ל"ז ס"ג) דאין לחנך קטן במצות תפלין אלא דוקא כשהוא בן י"ג שנים ויום אחד. וכן נהגו, ואין לשנות ע"כ. ובמשנה ברורה (שם סק"י) כתב דקודם לכן אין מניחו ללבוש תפלין אפילו אם ירצה, דבודאי אין יודע לשמור תפלין ע"ש. ונראה דאפילו שיש יוצאים מן הכלל וכמ"ש בפוסקים ע"ע, מ"מ הקפידו להשוות מדה אחת לכולם, ולכן אין לשנות מנהג זה. ועיין בארץ החיים סתהון שכן נהגו בירושלים ובצפת, ובודאי שהוא מנהג קדום להתפשטות קבלת הוראות מרן ע"ש.